

Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība Igaunijā

MG. IUR.

INGA BITE

Sadarbībā ar ZAB

"O. Cers un J. Jurkāns"

SATURA RĀDĪTĀJS

2020. gada 7. janvāra "Jurista Vārdā" publicēts Juridiskās palīdzības administrācijas direktores Irinas Ļitvinovas viedoklis "Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības attīstība tiesu pieejamībai un tiesiskuma stiprināšanai". Šajā viedoklī cita starpā minēts, ka atbilstoši Eiropas Komisijas ziņojumiem par tiesu sistēmas efektivitāti Latvijas iedzīvotāji juridiskās palīdzības saņemšanas iespēju ziņā tiek diskriminēti salīdzinājumā ar citu Eiropas valstu iedzīvotājiem. Šis secinājums radīja ierosmi papētīt dziļāk – kā darbojas valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēma citās Eiropas Savienības valstīs, šajā rakstā koncentrējoties uz Latvijas kaimiņvalsts Igaunijas tiesisko regulējumu un pieredzi.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņēmēji

Igaunijā valsts nodrošināto juridisko palīdzību regulē Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, kas Igaunijas parlamentā pieņemts 2004. gada 28. jūnijā, bet pēc tam vairākas reizes grozīts. Šī likuma 4. panta pirmā daļa dod iespēju uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību pretendēt gan fiziskām, gan juridiskām personām, turklāt situācijas, kurās iespējams saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, salīdzinot ar Latvijas tiesisko regulējumu, ir ievērojami plašākas. Proti, atbilstoši Latvijā spēkā esošā Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma regulējumam tiesības uz valsts nodrošinātu juridisko palīdzību ir tikai fiziskām personām, turklāt specifiski likumā regulētos gadījumos, savukārt Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 4. panta trešā daļa dod tiesības valsts nodrošināto juridisko palīdzību saņemt kā pirmstiesas un tiesas procesā, tā arī nolēmuma izpildes stadijā, turklāt gan krimināllietās, gan civillietās un administratīvajās lietās.

Reālās juridisko personu tiesības saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību Igaunijā gan ir diezgan nelielas. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 6. panta trešā daļa dod tiesības saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību tikai bezpeļņas organizācijai vai biedrībai, kas ir maksātnespējīga un kam valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība nepieciešama vides aizsardzības vai patērētāju tiesību aizsardzības jomā, kā arī gadījumos, ja ir citi sabiedriski nozīmīgi iemesli valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai.

Fiziskas personas savukārt var saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību, ja tās nespēj pašas segt juridiskās palīdzības izmaksas, ja pēc juridiskās palīdzības izmaksu segšanas tām nepaliks līdzekļi, ar kuriem apmierināt savas un savas ģimenes ikdienas vajadzības, kā arī ja izdevumi par juridisko palīdzību vairāk nekā divas reizes pārsniedz personas mēneša vidējos ienākumus.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršana krimināllietās Igaunijā nav saistīta ar personas ienākumu līmeni un tiek nodrošināta visos gadījumos, kad persona ir izteikusi tādu vēlēšanos. Attiecīgi lēmumu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu krimināllietās Igaunijā var pieņemt gan izmeklētājs, gan prokurors, gan tiesa atkarībā no konkrētās lietas procesuālās stadijas.

Arī gadījumos, kad juridiskā palīdzība nepieciešama bērnam uzturlīdzekļu lietā, valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība netiek saistīta ar personas ienākumu līmeni.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējs

Latvijā valsts nodrošināto juridisko palīdzību, noslēdzot līgumu ar Juridiskās palīdzības administrāciju, ir tiesīgas sniegt personas, kuras ir ieguvušas juridisko izglītību, izteikušas šādu vēlēšanos un atbilst likumā noteiktajiem kritērijiem, kas kā minimums ir jurista kvalifikācijas iegūšana un piecu gadu darba pieredze juridiskajā specialitātē. Atbilstoši Igaunijas valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 5. pantam Igaunijā valsts nodrošināto juridisko palīdzību ir tiesīgs sniegt vienīgi advokāts saskaņā ar Igaunijas Advokatūras likumu.

Līdzīgi kā Latvijā, arī Igaunijā personai, lai kļūtu par advokātu, ir jāiegūst juridiskā izglītība, jābūt nevainojamai reputācijai, pieredzei juridiskā darbā, kā arī jānokārto advokāta eksāmens. Turklāt, lai kļūtu par zvērinātu advokātu, advokātam ir jānokārto zvērināta advokāta eksāmens un jānodod zvērests.

Igaunijas advokatūrā 2019. gada 1. septembrī bija 1056 biedri, no kuriem 707 ir advokāti, 346 advokātu palīgi, trīs asociētie biedri, bet 209 – neaktīvi biedri.

Realitātē gan Latvijā, gan Igaunijā ir aptuveni līdzīgs juridiskās palīdzības sniedzēju skaits. Ja Igaunijā 2014. gadā valsts nodrošināto juridisko palīdzību sniedza 120 advokāti, tad Latvijā 2014. gadā Juridiskās palīdzības administrācijai bija noslēgti līgumi ar 119 valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem. 2020. gada sākumā Latvijā valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzēju skaits ir palielinājies līdz 147. Jāņem vērā arī, ka Igaunijā ir mazāks kopējais iedzīvotāju skaits, tādēļ proporcionāli Latvijā juridiskās palīdzības sniedzēju skaits pat ir lielāks nekā attiecīgā proporcija Igaunijā.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanas process

Pieteikums valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai Igaunijā ir jāiesniedz tiesai. Atbilstoši Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 10. pantam tiesa, kura ir kompetenta izskatīt šādu pieteikumu, ir vai nu tā tiesa, kuras lietvedībā atrodas konkrētā lieta, vai, ja lieta vēl nav tiesas lietvedībā, tad tiesa, kuras

kompetencē būtu šādas lietas izskatīšana, vai tiesa, kuras teritorijā atrodas juridiskās palīdzības pieteikuma iesniedzējs.

Standarta pieteikuma formu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai sagatavo Igaunijas Tieslietu ministrija, un tās pieejamība tiek nodrošināta gan ministrijas mājaslapā, gan tiesās un advokātu birojos. Atsevišķi ir iesniedzams paziņojums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības lūdzēja finansiālo situāciju, kas Igaunijā tiek izvērtēts kopā ar pieteikumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai.

Saskaņā ar Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 12. panta piekto daļu pieteikumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai iespējams oficiāli iesniegt gan igauņu, gan angļu valodā. Jebkurā citā valodā iesniegtu pieteikumu atdod tā iesniedzējam bez izskatīšanas. Tiesa, pašā Igaunijā šāda pieeja ir tikusi kritizēta kā personas pieejai tiesai pārlieku apgrūtināša. Latvijas likums šajā ziņā ir liberālāks, 14.⁷ panta ceturtajā daļā paredzot personām, kuras nav Latvijas valstspiederīgie, lēmuma pieņemšanai nepieciešamo dokumentu tulkošanu, nenorādot konkrētas valodas. Tādējādi, no vienas puses, Latvijas sistēma ir cittautiešiem pieejamāka, bet, no otras puses, tulkojumu nodrošināšana no dažādām valodām var palielināt administratīvās izmaksas un juridiskās palīdzības sniegšanas izmaksas kopumā.

Novērtējot pieteikuma iesniedzēja finansiālo stāvokli, Igaunijas tiesa ņem vērā pieteikuma iesniedzēja aktīvus un ienākumus, kā arī ģimenes locekļu, kas dzīvo kopā ar pieteikuma iesniedzēju, aktīvus un ienākumus, pieteikuma iesniedzēja apgādājamo skaitu, saprātīgus mājokļa izdevumus un citus svarīgus apstākļus. Izvērtējot pieteicēja īpašumu, netiek ņemtas vērā pirmās nepieciešamības lietas, kuras nevar pakļaut konfiskācijai vai piedziņai. Pieteikuma iesniedzējam piederošs, viņa paša vai viņa ģimenes locekļu ikdienā izmantots mājoklis un automašīna netiek ņemti vērā tad, ja to izmērs, skaits un vērtība saprātīgi atbilst konkrētās ģimenes ikdienas vajadzībām.

Atbilstoši Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 14. panta ceturtajai daļai oficiālā informācija par pieteikuma iesniedzēja ienākumiem nav jāiesniedz viņam pašam, bet to pēc tiesas attiecīga pieprasījuma Igaunijas atbildīgā iestāde nosūta tiešā veidā tiesai. Latvijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums prasa personai pašai iesniegt dokumentus, kas apliecina tās atbilstību

juridiskās palīdzības saņemšanas nosacījumiem, kas nozīmē – arī dokumentus, kas apliecina personas finansiālo un īpašuma stāvokli.

Tiesas atteikums piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību Igaunijā tiek noformēts lēmuma veidā, kas ir pārsūdzams atbilstoši konkrēto tiesas procesu regulējošajiem normatīvajiem aktiem.

Saņemot attiecīgu pieteikumu no tiesas, prokuratūras vai izmeklēšanas iestādes, Igaunijas Advokātu padome ieceļ konkrētu advokātu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai. Persona, kurai juridiskā palīdzība sniedzama, šajā gadījumā nevar izvēlēties advokātu pēc saviem ieskatiem. Tomēr, ja persona ir iepriekš panākusi vienošanos ar konkrētu advokātu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu, tas norādāms pieteikumā par valsts nodrošināto juridisko palīdzību, un parasti šāda vienošanās tiek respektēta. Šie paši nosacījumi piemērojami arī gadījumiem, ja persona vēlas mainīt advokātu, kas sniedz valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Samaksa par valsts nodrošināto juridisko palīdzību

Igaunijā par valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai piešķirto valsts budžeta līdzekļu sadali ir atbildīga Igaunijas Advokātu padome. Atbilstoši Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 4. nodaļai tieši Igaunijas Advokātu padome nosaka atlīdzības apmēru par valsts nodrošināto juridisko palīdzību, tās aprēķināšanas un saņemšanas kārtību. Vienlaikus Igaunijas Advokātu padome ir atbildīga arī par to, lai valsts nodrošināto juridisko palīdzību saskaņā ar likumu netraucēti saņemtu visas personas, kurām tā piešķirta visa budžeta gada laikā, jeb, vienkāršāk sakot, lai naudas pietiktu visam gadam un visiem, kam juridiskā palīdzība piešķirta.

Valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai piešķirto valsts budžeta līdzekļu sadales uzdevuma īstenošanā Igaunijas Advokātu padome atrodas Tieslietu ministrijas padotībā. Igaunijas Advokatūras likuma 4. pants dod Igaunijas tieslietu ministram tiesības pilnībā vai daļēji atcelt Igaunijas Advokātu padomes pieņemtus lēmumus, apturēt to izpildi vai uzdot pieņemt lēmumu, ja Advokātu padome pretēji likumam to nav pieņēmusi vai kavējas pieņemt. Interesanti, ka minēto tieslietu ministra lēmumu

Igaunijas Advokātu padomei ir tiesības pārsūdzēt administratīvajā tiesā. Šāda iespēja norāda uz to, ka arī valsts uzdevuma pildīšanas ietvaros Igaunijas Advokātu padome tomēr saglabā zināmu neatkarību un pilnībā neiekļaujas valsts pārvaldes hierarhiskajā sistēmā, kurā iekšējie strīdi nav risināmi tiesā. Saprotams, arī privātpersonām ir tiesības pārsūdzēt tiesā Igaunijas Advokātu padomes lēmumus.

Runājot par valsts nodrošināto juridisko palīdzību, vienmēr ir svarīgs arī jautājums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai atvēlētajiem budžeta līdzekļiem. Turklāt šis jautājums ir aktuāls ne vien Latvijā, bet arī Igaunijā, kur valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības budžets ir ievērojami lielāks. Medijos ir atrodams, ka arī ar 2014. gadā piešķirtajiem 3,84 miljoniem eiro 2014. gadā Igaunijā nav bijis pietiekami, lai apmierinātu visas valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības vajadzības. Salīdzinājumam: Latvijas budžets valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai 2014. gadā bija 1 441 202 eiro, bet 2018. gadā – 1 726 526 eiro.

Igaunijā advokāta atlīdzības apmēru par valsts nodrošināto juridisko palīdzību nosaka tieslietu ministrs. Pamata valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likme Igaunijā ir 25 eiro par pusstundu advokāta darba, ar dažādiem maksimālās atlīdzības ierobežojumiem. Tomēr noteikumu 2. punkta otrā daļa paredz iespēju gadījumā, ja Igaunijas Advokātu padome neatrod advokātu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai konkrētā lietā, noteikt koeficientu no 1,5 līdz 3. Interesanti, ka administratīvajās lietās Igaunijā likme ir lielāka – 12 eiro par 10 minūtēm.

Igaunijas Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums paredz, ka konkrētā advokāta iesniegto rēķinu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pakalpojumiem apstiprina gan Igaunijas Advokātu padome, gan tiesa, prokuratūra vai izmeklēšanas iestāde, kas pieņēmusi lēmumu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu.

Noslēgums

Igaunijas valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sistēma būtiski atšķiras no Latvijas sistēmas. Atšķiras gan to personu loks, kuras var saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, gan personas, kuras ir tiesīgas šādu palīdzību sniegt. Atšķiras arī lēmumu pieņemšana par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu, kā arī atbildīgā

institūcija par valsts budžeta līdzekļu sadali, kas piešķirti valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apmaksāšanai no valsts budžeta.

Lai arī valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai piešķirtie budžeta līdzekļi Latvijā un Igaunijā būtiski atšķiras, abās valstīs ir aktuāla diskusija par to, ka šo līdzekļu apmērs nav pietiekams pilnvērtīgai valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai, kā arī par to, ka ir būtiski jāpalielina valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem noteiktās atlīdzības apmērs.

Pirmšķietami jāsaaka, ka Latvijas sistēma valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nodrošināšanā ir kompaktāka un mazāk noslogo tiesu sistēmu, kā arī lēmumu pieņemšana vienas institūcijas ietvaros palīdz izveidot un saglabāt vienveidīgu praksi valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai. No otras puses, iespējams, tiesai ir labāk saskatāma valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamība, jo tiesa, kuras lietvedībā atrodas konkrētā lieta, ir detalizēti iepazinusies ar visiem tās materiāliem.

Autores ieskatā, Latvijā ir pamats pārskatīt likumā noteiktos kritērijus valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai – trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusa esamība – ņemot vērā, ka arī personām, kuras neatbilst šādam statusam, var būt objektīvi neiespējami apmaksāt juridiskos pakalpojumus, kas attiecīgi var būtiski ierobežot šo personu tiesības uz pieeju tiesai.